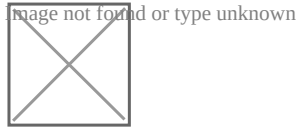


Η Τέχνη στην “Καημένη Ρωσία” του Ταρκόφσκι... (Δημήτρης Μπαλτάς, Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών)

/ [Πεμπτούσία](#)



Ο σκηνοθέτης Αντρέι Ταρκόφσκι με τον πατέρα του, ποιητή Αρσένι Ταρκόφσκι, σε ρωσικά γραμματόσημα του 2007. (Πηγή: Depositphotos)

Με αφορμή την συμπλήρωση 30 ετών από τον θάνατο του σημαντικού Ρώσου σκηνοθέτη Αντρέϊ Ταρκόφσκι (1932-1986), γνωστού και στο ελληνικό κοινό, τόσο για το κινηματογραφικό όσο και το συγγραφικό έργο του, θα κάνω μία αναφορά στην παρουσία του Ταρκόφσκι στην Ρωσία της εποχής εκείνης και στην σχέση του με το σοβιετικό καθεστώς.

Οι σοβιετικές αρχές δημιούργησαν προβλήματα στον Ταρκόφσκι ακόμη και σε οικογενειακό επίπεδο. Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι «η πρώτη του γυναίκα, η Ίρμα, αναγκάστηκε να διατηρήσει το πατρικό της όνομα (Ράους), για να μπορέσει να σταδιοδρομήσει ως σκηνοθέτις παιδικών ταινιών, ενώ ο γιος της, ο Αρσένι, είχε

τεράστια προβλήματα στο πανεπιστήμιο, επειδή ακριβώς έφερε το όνομα του πατέρα του»[9]. Ακόμα και το σπίτι η κατασκευή του οποίου ανάγεται στον 19ο αι. και στο οποίο είχε ζήσει ο Ταρκόφσκι μέχρι το 1962, μετατράπηκε από τις σοβιετικές αρχές σε οικοτροφείο για τα παιδιά των εργατών ενός εργοστασίου.

Η σοβιετική ατμόσφαιρα των χρόνων που έζησε ο Ταρκόφσκι στην πατρίδα του είναι σαφώς γραφειοκρατική, εσωστρεφής, και ανελεύθερη για κάθε διαφορετική φωνή. Αυτές οι διαφορετικές φωνές τηρούσαν, όσο ήταν εφικτό, μία κριτική και επικριτική στάση στα πολιτικά και στα πολιτιστικά πράγματα και της μετασταλινικής περιόδου, όπως παλαιότερα και της σταλινικής. Βεβαίως πάντοτε στην Ρωσσία, ας πούμε πιο συγκεκριμένα στην Ρωσσία των δύο τελευταίων αιώνων, υπήρχαν φωνές διαφορετικές, τόσο στον χώρο της τέχνης, όσο και στον χώρο της λογοτεχνίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες δεν είναι περίεργο που στην επόμενη μεγάλη, επικών διαστάσεων ταινία, του Ταρκόφσκι «Αντρέϊ Ρουμπλιώφ» (1966) υπήρξαν παρεμβάσεις εκ μέρους των σοβιετικών Αρχών. Είναι δε γνωστό ότι ο «Αντρέϊ Ρουμπλιώφ» προβλήθηκε στις κινηματογραφικές αίθουσες στην Ρωσσία το 1972.

Δέκα χρόνια αργότερα, απευθυνόμενος σ' ένα γράμμα (15.6.1983) προς τον πρόεδρο της Goskino, της ρωσικής εταιρείας διανομής κινηματογραφικών ταινιών, ο Ταρκόφσκι παρουσιάζει, μεταξύ άλλων, τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει σχετικά με τις ταινίες του στην εικοσαετή δημιουργική του παρουσία στην Σοβιετική Ένωση. Έτσι καταγράφει με πικρία τα προβλήματα διανομής των ταινιών του στην χώρα του[10], ακόμη το γεγονός ότι οι ταινίες του δεν προβλήθηκαν ποτέ σε κάποιο φεστιβάλ κινηματογράφου μέσα στην ίδια την Ρωσσία[11].

Αλλά και εκτενείς αναφορές στην δεκαετία του 1970 περιέχει το συγκλονιστικό Ημερολόγιό του Ταρκόφσκι στο οποίο ο σκηνοθέτης διαπίστωνε με θλίψη: «Τι περίεργη χώρα είναι αυτή, που δεν επιθυμεί ούτε τη διεθνή αναγνώριση της τέχνης της, ούτε την κυκλοφορία νέων ταινιών και νέων βιβλίων; Η αληθινή τέχνη τους τρομάζει. Αυτό είναι φυσιολογικό. Γιατί η τέχνη τους αντιστέκεται, επειδή είναι ανθρώπινη. Αυτοί όμως καταπνίγουν καθετί ζωντανό, κάθε σπέρμα ουμανισμού, από την τάση του ανθρώπου για ελευθερία έως τη λάμψη της τέχνης στον σκοτεινιασμένο ουρανό»[12].

Σε αυτές τις συνθήκες που καταγράφει ο ίδιος ο Ταρκόφσκι, διερωτάται ο σύγχρονος ιστορικός Orlando Figes ότι «ίσως φανεί παράδοξο το γεγονός ότι ταινίες όπως το Στάλκερ και το Σολάρις γυρίστηκαν την περίοδο ηγεμονίας του Μπρέζνιεφ, όταν όλες τις μορφές οργανωμένης θρησκείας παρέμεναν υπό

καθεστώς διώξεων ...»[13]. Για τον ίδιο ιστορικό, οι ταινίες «Σολάρις» (1972) και «Στάλκερ» (1979), οι οποίες ως γνωστόν μεταφέρουν στην οθόνη αντίστοιχα μυθιστορήματα[14] ανήκουν στον χώρο της επιστημονικής φαντασίας και «αξιοποιήθηκαν σαν μέσο για την άσκηση κριτικής στον σοβιετικό υλισμό»[15]. Προφανώς ο Figes θεωρεί ότι το στοιχείο της επιστημονικής φαντασίας έχει μία υπαρξιακή, μεταφυσική διάσταση.

Στις 10 Ιουλίου 1984, κατά την διάρκεια μιας συνέντευξης Τύπου, ο Ταρκόφσκι ανακοίνωσε την πρόθεσή του ότι «για προσωπικούς λόγους»[16] θα μείνει μαζί με την γυναίκα του στην Δύση. Είχαν προηγηθεί επιστολές του Ταρκόφσκι προς την σοβιετική κυβέρνηση του Αντρέι Τσερνιένκο, ακόμη και προς την Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος, για την παράταση της άδειάς του στο εξωτερικό, επιστολές στις οποίες δεν φαίνεται να δόθηκε μία συγκεκριμένη, θετική ή αρνητική, απάντηση.

Όταν πέθανε ο μεγάλος δημιουργός, οι ίδιες σοβιετικές αρχές που επί δύο δεκαετίες άσκησαν κριτική ή είδαν αδιάφορα το έργο του Ταρκόφσκι, προχώρησαν σε απίστευτες αλλά, για κάποιον που γνωρίζει την σχετική σοβιετική πρακτική, όχι εντελώς ασυνήθιστες κινήσεις: «Το σπίτι του μετατράπηκε σε μουσείο, οι ταινίες του άρχισαν να παίζονται στην τηλεόραση και σ' όλους τους κινηματογράφους ... διοργανώθηκε στη Μόσχα το πρώτο διεθνές συνέδριο με θέμα τη ζωή και το έργο του»[17].

Η σημερινή *in memoriam* αναφορά μου θα ολοκληρωθεί με την παρατήρηση ότι στην περίπτωση του Α. Ταρκόφσκι θα δει κανείς μεγάλες προσωπικότητες της τέχνης και του λόγου, των οποίων η δημιουργικότητα περιορίστηκε ή χάθηκε στα χρόνια του σοβιετικού καθεστώτος[18]. Αυτό ακριβώς επεσήμανε στο Ημερολόγιο του ο σπουδαίος σκηνοθέτης: «Μέσα σ' αυτή τη θανατερή ατμόσφαιρα θρυμματίζονται και τα τελευταία απομεινάρια του πολιτισμού ... Γύρω μας μονάχα ψέματα, υποκρισία και παρακμή... Καημένη Ρωσία!»[19], θυμίζοντας το σχόλιο του μεγάλου Ρώσου ποιητή Αλεξάντρ Πούσκιν (1799-1837), όταν διάβασε τις Νεκρές Ψυχές του Νικολάϊ Γκόγκολ (1809-1852): «Θεέ μου, ποσό θλιβερή είναι η Ρωσία μας!».

Σημειώσεις

[8] Α. Ζαχάρωφ, *Ο Ζαχάρωφ αποκαλύπτεται*, μετ. Η. Σαρρή, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1975, σ. 141.

[9] Άλεξ. Ίσαρης, «Πρόλογος», στο Αντρέϊ Ταρκόφσκι, *Μαρτυρολόγιο. Ημερολόγια 1970-1986*, Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 10.

[10] A. Tarkovki, *Le Temps scellé...*, οπ.π., σσ. 292-293.

[11] A. Tarkovki, *Le Temps scellé...*, οπ.π., σ. 297.

[12] Αντρέϊ Ταρκόφσκι, *Μαρτυρολόγιο. Ημερολόγια 1970-1986*, μετ. Άλεξ. Ίσαρης, Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 85.

[13] Ο χορός της Νατάσας, μέρος δεύτερο, μετ. Χρ. Οικονόμου, Εκδόσεις Ηλέκτρα, Αθήνα 2006, σ. 293.

[14] Stanislaw Lem, *Σολάρις*, μετ. Γ. Τσακνιάς, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2003. *Αρκάντι και Μπόρις Στρουγκάτσκι, Πικνίκ δίπλα στο δρόμο (Στάλκερ)*, μετ. Μ. Ασημιάδης, ΑΩ Εκδόσεις, Αθήνα 2008.

[15] Ο χορός της Νατάσας, μέρος δεύτερο, οπ.π., σ. 291.

[16] A. Tarkovki, *Le Temps scellé...*, οπ.π., σ. 284.

[17] Άλεξ. Ίσαρης, «Πρόλογος», στο Αντρέϊ Ταρκόφσκι, *Μαρτυρολόγιο, Ίνδικτος*, Αθήνα 2008, σ. 12.

[18] Δ. Μπαλτάς, *Μαρτυρολόγιο. Συγγραφείς και καλλιτέχνες στο στόχαστρο της σοβιετικής εξουσίας, Εναλλακτικές Εκδόσεις*, Αθήνα, 2014, *passim*.

[19] A. Ταρκόφσκι, *Μαρτυρολόγιο*, οπ.π., σ. 165.

Παρατήρηση: Το παρόν άρθρο είναι το δεύτερο μέρος ομιλίας του γράφοντος στην εκδήλωση που οργανώθηκε στον πολυχώρο «Αίτιον», στις 26 Φεβρουαρίου 2016, με αφορμή την συμπλήρωση τριάντα ετών από τον θάνατο του Α. Ταρκόφσκι